

کتابهای خطی درباره موسیقی

در
کتابخانه مدرسه عالی سپهسالار
و
کتابخانه مجلس شورای ملی

گردآوری منوچهر باستانی
پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
کتابخانه مدرسه عالی سپهسالار مع علوم انسانی

۱ - رساله در موسیقی از خواجه کلان خراسانی در يك مقدمه و سه باب و يك خاتمه .
آغاز بسمه ، حمد لله... و بعد معروض ضمیر منیر اعزه میگرداند بنده حقییر
کسیرالمشهر بخواجه کلان خراسانی که در اثنای تحصیل در حفظ کلام قیوم گاه گاه
در ترنم جهت تحقیق آهنگها و دائره های اصول قواعد موسیقی اقدام میرفت ...
انجام ؛ وقت روشن شدن صبح .
ش ۱۷ دفتر (ص ۳۶۰-۳۶۲) پس ازین در يك صفحه دائره موسیقی است.
شماره ضبط شده این کتاب (۲۹۱۳/۱۷) می باشد .

۲ - رساله موسیقی منظومه ایست بفارسی در موسیقی .
آغاز : در شیوه موسیقی سخن بسیار است از جمله وجود هر سخن ادوار است
انجام : ای جنگ خطاشناس خوانش بخت آمد بر سرود دنداننش
سپس غزلی با تخلص شاهی آورده شده است .
شماره ضبط این کتاب (۱۴۲) می باشد .
۳ - رساله موسیقی .

رساله ایست بفارسی در موسیقی .
آغاز : حمد و سپاس و ستایش بی قیاس پادشاهی را ... اما بعد سرگشته کوی
نامرادی میخواست ... از قول حکماء علم موسیقی را بعمل آورد .. بر سه اصل بنا نهاد .
اول در باب دوازده مقام ، دوم در شعبات سوم در آواز و در پیداشدن مقامات .
انجام : از ترکیبات بیست و چهار شعبه میدانند .
(ش/۸۴ دفتر - متن) .

شماره ضبط این کتاب (۲۹۳۱) .

۴ - رساله موسیقی .

رساله ایست بفارسی در موسیقی .

آغاز : حمد بی حد و ثنای بیعد حکیم کارسازی را اما بعد این چند سطر بیست
مشمول بر معرفت اجزاء و ارکان تصنیف و احوال و عوارض آن مرتب بر دوازده مقام ...
خاتمه : و اوج نیز همین تأثیر دارد . و هوالمؤثر والسيرالمصیر .
(ش/۴۲ متن دفتر) .

شماره ضبط این کتاب (۲۹۳۱) .

۵ - رساله موسیقی .

رساله ایست بفارسی در موسیقی علوم انسانی

آغاز : حمد و سپاس مر خداوندی را ... اما بعد مخفی نماند که علم موسیقی
علمی است بغایت شریف و دقیق و روحانی ... و این رساله مبتنی است بر مقدمه
و هفده فصل و خاتمه معاویه علیه اللعنه ساکت شد .
خاتمه : والحمد هذا علی سوا الطریق .

۹ برگ در حاشیه .

(ش/۱۰ حاشیه دفتر) .

شماره ضبط این کتاب (۲۹۳۱) می باشد .

۶ - رساله موسیقی .

رساله ایست بفارسی در موسیقی .
آغاز : بدانکه بعضی از استادان موسیقی بر آنند که حکیم افلاطون از تمام
دوازده بروج فلک بگوش جان دوازده مقام شنید ...
خاتمه : شعبه غزال از حسیضی .
(ش ۲ دفتر « ۲۰ / - ۲۱ پ ») .
بهمان نستعلیق چلیپا در سده ۱۳ عنوان و نشان شنکرف .
شماره ضبط این کتاب (۷۴۲۱) می باشد .

۷ - رساله موسیقی .

این رساله بترکی و در موسیقی است .
آغاز : کتاب علم موسیقی اول صفی الدین عبدالمومن اندن سونکره ابوعلی سینا .
اندن سونکره استاد کمال الدین اندن سونکره ناصر الدین فارابی جمیع استاد ...
انجام : عقلونک یاری قیلوریه . تحت الکتاب ش ۲ دفتر (۱۲۲ - ۱۲۳)
فائده ای درباره نامهای دوازده مقام و شرحی از آنها در (گ ۱۱۶ - ۱۲۱ پ)
دیده میشود . شماره ضبط این کتاب ۵۶۵ می باشد .

۸ - رساله موسیقی .

در ۱۵ فصل و یک خاتمه است .
آغاز : بسمه - تألیف این کتاب آن بود که جماعتی از اصحاب فقیر التماس
کردند تا در علم موسیقی رساله تألیف نموده ...
مؤلف از فارابی ، و ابن سینا و عبدالمومن یاد کرده و برده ها را بترتیب
اقالیم تقسیم کرده .

انجام : و بخلاف یکدیگر گویند والله اعلم .
ش ۲۸ دفتر (۱۰۴۱ - ۱۰۶) .

متن وهامش نوشته اجمیر در ۱۰۲۹ .
شماره ضبط این کتاب (۲۹۱۱) می باشد .

۹ - رساله موسیقی .

رساله ایست بفارسی در موسیقی .
آغاز بسمه . بدانکه جمیع اشیاء به آهنگ و نغمه مشغولند ...
انجام : و آخر شب عشیران و ماهور و بزرگ و کوچک بکار آید .
والله اعلم .

- ش ۱۸ دفتر (ص ۳۶۳-۳۶۵) .
 شماره ضبط این کتاب (۲۹۱۳) می باشد .
 ۱۰ - رساله موسیقی .
 رساله ایست بفارسی در موسیقی .
 آغاز : بسمه . مخفی نمائند که آنچه فقیر تتبع نموده است .
 علم موسیقی از حضرت ادریس علیه السلام .
 انجام : اگر طالب علم خواهد بداند .
 ش ۱۶ دفتر (۳۵۸۶-۳۵۹) .
 شماره ضبط این کتاب (۲۹۱۳) می باشد .

کتابخانه مجلس شورای ملی

۱ - ترجمه ادوار

اصل کتاب تألیف صفی الدین عبدالؤمن بن ابی المفاخر ارموی موسیقی دان معروف قرن هفتم ایران است که آنرا بفارسی ترجمه کرده اند و چون صحیفه اول نسخه افتاده نام مترجم معلوم نیست و همینقدر پیدا است که بفرمان يك تن از علمای زمان خود که ظاهراً از علمای قرن یازدهم بوده است بفارسی ترجمه کرده است .
 آغاز : «جامع حقایق المعارف ضامن دقایق اللطایف ...»
 پایان : «... ناراست و نارواست سلم الله علیه وآله تسلیماً کثیراً» .
 ۲۲/۵ در ۱۴/۵ سانتی متر - ۸۰ صحیفه هر صحیفه ۲۱ سطر بخط نسخ خوش .
 جدول ها با مهر کب سرخ ساخته شده . کاغذ قرنگی سفید بی آهار و آهار مهره .
 خط و کاغذ معمول قرن سیزدهم جلد میشن تریاکی سوخته و داغ دار . شماره دفتر ۱۴۸۱۹ و شماره کتاب ۲۲۰۶ است .

۲ - ترجمه رساله موسیقی :

اصل کتاب از صفی الدین عبدالؤمن ارموی دانشمند معروف قرن هشتم است که یحیی بن احمد کاشی آنرا بفرمان شاه جمال الدین ابواسحق اینجو پادشاه معروف عراق و فارس ترجمه کرده است و در پایان نسخه این قطعه آمده :
 تحریر این رساله بفرمان آن شاهی
 کز دولتش امور جهان با نظام شد
 روز دوم ز ماه محرم زمان چاشت
 در سال هفتصد و چهل و شش تمام شد
 و چون ۷۴۶ زمان سلطنت ابواسحق است تردیدی نیست که این تاریخ

سال اتمام ترجمه را میرساند و تاریخ کتابت نسخه چنانکه از خط و کاغذ پیداست
قرن نهم است .

آغاز : «حمد و سپاس و درود بی قیاس لایق ...»

پایان : «بحمدالله و حسن توفیقه و الهدایة الی سوا عطر یقه» .

۲۱/۵ در ۱۵/۵ سانتی متر - ۶۷ صحیفه هر صحیفه ۲۱ سطر بخط تحریری
خوش . عناوین بهمان خط بسرخی نوشته شده و اشکال و دوایر را با مرکب سیاه
و سرخ ساخته اند. کاغذ سمرقندی شکری آهار مهره دار . خط و کاغذ معمول قرن نهم.
جلد میشن خرمائی داغ دار بی مقوا. شماره دفتر ۱۶۲۸۳ و شماره ضبط ۲۲۰۷ است.

۳ - رساله موسیقی :

تألیف امیرخان . مؤلف در آغاز کتاب نام خویش را نیاورده ولی در ص ۹۲
در اشعاری ، بنام خود تصریح کرده و کاتب هم در صدر نسخه با مرکب سرخ نوشته است:
«هذا الكتاب الشریف من تألیفات مرحوم امیرخان مطرب مخصوص خلد آشیان شاه سلطان
حسین صفوی دیباچه کمترین غلام استادان امیرخان.

مؤلف خود در مقدمه تصریح میکند که این کتاب را بنام شاه سلطان حسین صفوی
نوشته و گوید در این زمان ۷۸ سال از عمر او گذشته بود و در کودکی جز ترکی
شکسته که بزبان گرجی پیوسته ، نشنیده است .

از اینقرار وی اصلاً گرجی بوده ، و نیز گوید که تا ۲۵ سالگی در این عالم
معلمی ندیده است و شاعر بوده . و در این کتاب گاهی اشعار خویش را در ضبط
نام های مقامها و یرده ها آورده است .

در این کتاب اغلب مطالبی از عبدالقادر مراغه ای موسیقی دان معروف نقل
کرده و یا بشرح آنها پرداخته است و نیز در صحایف ۳۸-۸۴ رساله آقا مؤمن
نامی را که در شرح تصنیف های خود ساخته عیناً نقل کرده است و از آن تصنیفها
برمی آید که آقا مؤمن مزبور در زمان شاه صفی و شاه عباس دوم میزیسته است. کاتب
میرزا عیسی خان بن میرزا مهدی خان تفرشی است و ظاهراً نسخه را در ۱۳۰۵ بیابان
رسانده است .

آغاز : «سرود درود نام معدود و سپاس فزون ...»

پایان : «... مکرراهای اهای هی جانم بل ماه من بل» .

۳۴ در ۲۱ سانتی متر - ۱۴۹ صحیفه ۱۰ سطر بخط نسخ تعلیق متوسط .
عناوین بهمان خط بسرخی نوشته شده . همه صحایف جدول کشی متوسطی از مرکب
سرخ و آبی یا سرخ و سیاه و یا از هر سه رنگ شامل سه خط دارد. کاغذ فرنگی سفید

یا شکری یا آبی رگه‌دار دارای شیر و خورشید برجسته . از صفحه ۱۰۷ بعد
مرکب صحایف بزرگ دیگر چسبیده و برخی از کلمات خوانده نمی‌شود . جلد کاغذ
ابری بنفش عطف تیماج تریاکی . شماره دفتر ۱۶۲۳۷ و شماره کتاب ۲۲۱۱ است .

۴ - عینیة

تألیف اسماعیل حکیم تهرانی در موسیقی . مؤلف خود گوید در زمانیکه
علینقی میرزا عین‌الملک حکمران سبزوار بود از وی خواسته است که رساله‌ای
در موسیقی بنویسد او را ممکن نشده تا اینکه چون وی بفارس رفته این رساله‌را
تألیف کرده و برای او فرستاده و بهمین جهت آنرا رساله عینیة نامیده‌است و آنرا
در چهار مقدمه و یک مقاله شامل پنج فصل و یک خاتمه بیایان رسانده است .
کاتب در پایان نوشته‌است : «راقمة ابوالمجدد درویش‌الملقب بنورعلیشاه فی سنه ۱۳۱۰
من شهر جمادی‌الاولی» .

آغاز : «سپاس بی‌قیاس را سازنده برازنده ...»

پایان : «... عواقب امورنا خیرا بحق محمد و آله (ص) ...»

۱۷/۵ در ۱۱/۵ سانتی‌متر - ۶۷ صحیفه هر صحیفه ۷ سطر بخط تحریری متوسط .
عناوین بهمان خط بسرخی نوشته شده . کاغذ فرنگی سفید کلفت . جلد میشن‌سیاه
داغ‌دار . شماره دفتر ۱۴۳۱۸ و شماره ضبط کتاب ۲۲۱۳ است .
۵ - علم‌الانعام .

در موسیقی محتوی بر ۱۵ فصل ، مؤلف معلوم نشد .

آغاز : « و بعد فقد امرنی من یجب علی امتثال او امره والتیمن

بالسعی فی مسالك مرامی خواطره ان اصنع له مختصراً فی معرفة النعم

ونسب ابعادها و ادوارها و ادوار الايقاع علی نهج یفید العلم والعمل ... »

تاریخ کتابت : ۱۲۸۸ ، خط نستعلیق شکسته آمیز . هر صفحه شامل هفده سطر
قطع خشتی ، طول ۲۱ سانتی‌متر و نیم ، عرض ۱۶ ، عده اوراق ۲۲ صحیفه شماره
دفتر ۱۸۳ و شماره ضبط ۷۷۴ است .

۶ - مجموعه - متضمن هشت کتاب که رساله پنجم در باب موسیقی است .

۱ - منتخب جوک در حقایق توحید و معرفت مطلق .

آغاز : «شکر و سپاس بی‌قیاس سزاوار حضرت دادار آفریدگار بی‌مثل و بی‌مانند

و بی‌همتاست» .

- ۲ - کتاب حق الیقین فی معرفة رب العالمین از تألیفات شیخ شبستری صاحب گلشن راز .
- آغاز : « ای پیداتر از هر پیدائی و ای آشکارتر از هر هویدائی » ، حاوی هشت باب .
- ۳ - مرآت المحققین در معرفت النفس و علم خداشناسی ، آغاز : « حمد بیحد و ثنای بیحد حضرت ذوالجلالی را که .. »
- ۴ - رساله صحت و مرض فضولی ، آغاز : « حمد بیحد احدی را سزاست . »
- ۵ - رساله در باب موسیقی ، آغاز : « بدان ای فرزند که هیچ علمی بعلم موسیقی نمی رسد . »
- ۶ - رساله در عقل و عشق . آغاز : « الحمد لله الذی رتب ترتیب العالم بخلافة آدم . »
- ۷ - رساله کبری در منطق تألیف سید شریف جرجانی آغاز : « بدانکه علم بردو نوع است یکی تصور و دوم تصدیق . »
- ۸ - کتاب در ذکر کائنات جو و عالم افلاک و کواکب و موالید ثلثه و تعریف نباتات و حیوانات و بیان اسامی آبها و دریاها و انهار و جغرافیای ممالک و غیره ، از ابتدای این نسخه مقداری ناقص است و باین جمله شروع میشود : « اعلم ان عالم العناصر تسعة طبقات » و پایان نسخه در ذکر مسافات بلاد چین است : « ممالک ماوارالنهر یکماهه راه در یکماهه ممالک خراسان دو رست فرسخ در صد و پنجاه فرسخ دشت قبچاق یکماه در یکماه مملکت کشمیر صد فرسخ در صد فرسخ » مؤلف معلوم نشد .
- خط شکسته ریز ، صفحه ۲۰ سطر ، کاغذ الوان ، قطع وزیری ، طول ۲۰ سانتی متر و نیم ، عرض ۱۳ عده اوراق ۲۰۸ (شماره دفتر ۸۰۱۱) و شماره ضبط ۶۲۶ است .
- ۷ - مجموعه - شامل سه قسمت از کتاب درة التاج .
- تألیف قطب الدین محمود بن مسعود شیرازی صاحب نهیة الادراک در هیات والتحفة السعدیه در شرح قانون ابن سینا و غیره .
- قسمت اول مجسطی که علامه قطب الدین آنرا از تخلص عبدالملک بن محمد شیرازی ترجمه نموده .
- آغاز : « فن دوم از جمله چهارم که در علم ریاضی است در تلخیص مجسطی بطلمیوس . »

در آخر این قسمت چنین ملحوظ می‌گردد . این آخر مقالات سیزدهم است از مجسطی بفرخ و پیروزی تمام شد ترجمه تخلیص کتاب مجسطی عمل عبدالملک بن محمد الشیرازی و بدانکه اگر نه التزام و متابعت الفاظ او بودی تفسیر از آن معانی بعبارات خوشتر و الفاظ مختصرتر میتوانست کرد ...»

قسمت دوم - ارثماطیقی ، آغاز : «فن سوم از جمله چهارم که در علم ریاضی است در ارثماطیقی یعنی خواص اعداد و آن چهار مقالت است .»

قسمت سوم - موسیقی و الحان ، آغاز : «و بعد ازین شروع در فن چهارم کنیم که موسیقی است» پایان این قسمت برینگونه است : «و چون سخن باینجا رسید گاه آمد که فن رابع را در موسیقی از جمله رابع در علم ریاضی که در علم اوسط است بدینمقام و مقاله برین فصل و فصل را برین خاتمه و خاتمه را برین لحن ختم کنیم و شروع در جمله خامس کنیم در علم الهی که علم اعلا است.»

خط نسخ و نستعلیق ، نسخه قدیمی ، صفحه ۲۲ سطر ، قطع خشتی ، حواشی صفحات موربانه خورده ، طول ۲۴ سانتی متر و نیم عرض ۱۸ عده اوراق ۱۵۰ ، شماره دفتر ۱۷۶ و شماره ضبط ۶۰۰ است .

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رساله جامع علوم انسانی